

ЗА
ВОЛЮ
БАЦЬ-
КАЎ-
ШЧЫНЫ!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў
ZVAZAJ' Veterans quarterly, published by Liaison Committee of Byelorussian War Veterans.

Canada Post: 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2

U.S. Post: Assn of Byelorussian American Veterans, 9 River Rd., Highland Park, N.J. 08904, U.S.

Год 15

Чырвень, 1989

Нр. 2(54)

У 125-Я ЎГОДКІ СЪМЕРЦІ КАСТУСЯ КАЛІНОЎСКАГА

Загад аб арышце царскія ўлады выдалі адразу пасля таго, як на дарогах Горадзеншчыны зявіліся першыя нумары беларускай нелегальнай газеты "Мужыцкая Праўда", аўтарам і рэдактарам якіх быў Кастусь Каліноўскі. Гэта змусіла яго скрывацца, пад рознымі прозвішчамі кіраваць паўстаннем.

"Спартрэблілася дзіве роты салдат, — пісаў Уладзімер Каракевіч у 3-м нумары часопісу "Беларусь" за 1964 год — каб скапіць аднага чалавека... Дзіве роты салдат і адзін чалавек. Салдаты абкружылі Святаянскія муры ў Вільні. Пачалі шукаць чалавека, які адсюль кіраваў паўстаннем у Беларусі й Літве, не даючи згаснуць полымю. Ратаваў самае каштоўнае — сяброў, братоў, людзей. Дамагаўся, каб вясною паўстаньне выбухла заноў".

Схоплены, Кастусь Каліноўскі быў засуджаны царскім ваенна-палявым судом і публічна павешаны на гандлёвой плошчы Лукішкі, што ў Вільні. Тут дамо слова польскому аўтару В. Кардовічу, які ў сваёй кнізе "Канстантын Каліноўскі", выдадзенай у 1955 годзе ў Варшаве, гэтак апісвае апошняя хвіліны жыцця Кастуся Каліноўскага:

"Усталала съветная, съцюдзёная раніца 22-га сакавіка 1864 году. Ужо рана а 9-й гадзіні ля брамаў падамініканскія турмы коннае і пешае войска напагатове чакала загадаў. Быў гэта канвой, што меў адвесці Каліноўскага на месца экзэкуцыі. Таксама й на Лукіскай плошчы паставілі вайсковую варту, а парадкавыя адзіздзелы занялі адпаведныя пункты на прылеглых вуліцах і завулках. Вуліцы гэтыя і брамы, што да іх прылягалі, запаўняліся што раз большай колькасцю людзей. На Лукіскай плошчы з воддалі відаць была пастаўленая ўжо ноччу вісельня.

З вайсковай паунктуальнасцю, — прадаўжас Кардовіч, — выйшаў Кастусь Каліноўскі з турмы, абкружаны пяхотным і конным канвоем. Апошнюю яго дарогу, вуліцы званыя пазней Віленскай, Гданскай, Партовай і Студзенскай, а таксама галоўную вуліцу Вільні, званую тады Святаерской, запоўнілі масы народу. Каліноўскі ішоў адважна, праводжаны позіркамі столькіх адданых яму прыяцеляў. Зь ягонае постасці, з твару біла глыбокая вера ў слушнасць справы, за якую ён гінуў, пзунасць будучае перамогі. Ён хацеў гэтую пзунасць і веру пераліць у сэрты сяброў, што глядзяць на яго, у сэрца народу, для дабра якога аддаў сваё матадое жыццё. Гэтак горда, хоць і сумна, раззвітаўся Кастусь з гэтым горадам і яго народам, сирод якога, хоць і ў кароткім часе, неражыў столькі надзеяў, клопатаў і нутранога змаганьня, дзе няютонна змагаўся за долю бацькаўшчыны й за долю якраз гэтага народу, якога вельмі любіў.

Таксама Лукіскую плошчу занялі нязылічоныя масы. У меру таго, як набліжаўся канвой, залягала съмяротная шышня.

ЗВАЖАЙ

Народ застыў бяз руху, сочачы кожны рух, кожны крок Каліноўскага. Пад позіркамі тысячаў суродзічаў Каліноўскі рабіўся штораз мацнейшым, штораз больш гордым, вырастаў на гэроя, які ўмее памерці з такой самай адвагай, зь якой умеў змагацца ў жыцці.

Урэшце, — кажа В.Кардовіч, — Каліноўскі стануў на месцы экзэкуцыі, на памосьце спэцыяльна для гэтае мэты збудаваным; зьвярнуўся тварам да вісельні ды час ад часу кідаў позіркі на ўсхваляваны, нямы натоўп... Адчыталі прысуд. Каліноўскі ўпэўненым голасам рабіў розныя заўвагі, што адносіліся да ягоных чынаў. Яшчэ цяпер, перад абліччам съмерці, ён аб'яўляў праўду ў словах кароткіх, зъмястоўных, поўных жару ідэі. Словы гэтыя цяжка падалі ў сэрцы народу, што яго любіў, падалі як зерне ў добра падрыхтаваную глебу, прарочачы добры ўраджай. Каі ў канцы чытанага прысуду палі словаў "шляхціц Канстантын Каліноўскі", ён крыкнуў: "У нас няма шляхты, мы ўсе роўны!"

Кастусь Каліноўскі, — піша далейпольскі аўтар, — нават съмерць на вісельні сустрэў з годнасцю народнага героя, з адвагай чалавека, які верыў, што ягоныя ідэалы, аплачаныя маладым жыццём, не памруць разам зь ім. Ён быў перакананы, што ягоная мучаніцкая съмерць патрэбная для прафесійнага ў народных масах, асабліва ў масах улюблёнаага ім беларускага народу, новага жыцця.

Так, — канчае сваё апісаныне апошніх хвілінаў жыцця Каліноўскага польскі аўтар Кардовіч, — так перастала біцца сэрца, што народ горача палюбіла, сэрца бясстрашнае, якога адзінай трывогай была трывога пра будучыню бацькаўшчыны ѹ долю вясковага народу ў гэтай бацькаўшчыне..."

Гэта было дакладна 125 гадоў назад, 22-га сакавіка 1864 году, у Вільні, на Лукіскай плошчы, у дзвеяць гадзін трывалаць хвілін раніцы. Гэтак загінуў на маскоўскай шыбеніцы той, хто криху раней у сваім палітычным запавеце, лісьце да беларускага народу, пісаў: "Беларусы, браты мае родныя! Спад шыбеніцы маскоўскай прыходзіцца мне пісаць да вас, і можа астапні раз. Горка пакінць зямельку родную і цябе, дарагі мой народзе! Грудзі застогнуць, забаліць сэрца, але ня жаль загінць за тваю праўду. Прымі, народзе, па шыбеніцы маё слова перадсъмартнае, бо яно як-бы з таго съвету толькі для дабра твойго напісаны. Няма-ж, браткі, больш ішчасця на гэтым съвеце, як калі чалавек мае разум і навуку... Але як дзень з ноччу ня ходзіць разам, так і навука праўдзівая ня ѹдзе разам зь няволіяй маскоўскай. А пакуль яна ў нас будзе, у нас нічога ня будзе. Ня будзе праўды, ня будзе багацця й ніякай навукі, адно намі, як скажінай, варочаць будуць не для дабра, а на пагібель нашу. Ваюй, народзе, за сваё чалавече ѹ народнае права, за сваю веру, за зямлю сваю родную. Бо я табе спад шыбеніцы кажу, народзе, што толькі тады зашчышчаш чынства, калі над табой маскаля ўжо ня будзе!"

Як вядома, у сваё "Пісьмо спад шыбеніцы" Кастусь Каліноўскі ўключыў верш "Марыська чарнаброва, галубка мая". У ім ён гаворыць да зямлі, якая нарадзіла яго ѹ выхавала, дала яму песні ѹ родную мову і, як кажа Ўладзімер Каараткевіч: "і вочы, што бачылі ўсю нізасць і веліч съвету, і сэрца, што беспамылкова адрознівае дабро ад зла."

Мае рацунок Алег Лойка, калі сцьвярджае (гл. "Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд", частка першая, выд. 1977 г.): "Верш "Марыська чарнаброва, галубка мая" — мужская споведзь чалавека вялікага духовага гарэння. Тое, што Кастусь Каліноўскі ў перадсъмартнай хвіліне ўзяўся за пяць як паст, гаворыць ня толькі аб разуменіні ім эмасыянальной сілы ўздзеяньня вершаванага слова. Заступнік народных нізоў, Каліноўскі сцьвярджаў, падобна да таго, як усёй сваёй ранейшай дзеянасцю абараняў правы мужыкоў на зямлю, волю, родную мову, бацькаўшчыну."

У прыгаданай кнізе В. Кардовіча ў апошнім падраздзеле пад загалоўкам "Кастусь Каліноўскі ў съвяtle гісторычнай праўды", аўтар ставіць пытанье — кім быў Кастусь Каліноўскі ѹ за што загінуў? І адказвае так: "Ён злажкі сваё жыццё ў ахвяру беларускага народу сваім маладым, але вялікім роузумам, сваім вялікім сэрцам патрапіў стварыць сынтэз жаданін ў беларускага народу й кінуць абрывізі будучага лёсу гэтага народу. Гэта, — кажа польскі аўтар, — вялікія заслугі; мог іх здабыць толькі чалавек, які ўжоўся ѹ жыццёю народу, разумеў яго болі й радасці, патрэбы ѹ жаданіні, які стаўся найбольш вартаснай часткай народу — ягоным народным героем."

У нашай гісторыі было нямана ахвярных змагароў, якія злажкі сваё жыццё ў ахвяру бацькаўшчыны. Але няма такога імя, якое было-б для Беларуса на столькі дарагім, так папулярным у народзе, як імя Кастуся Каліноўскага. І правильна. Палымяны абаронца свабоды ѹ праўды, інтарэсаў і імкненіння ѹ працоўнага беларускага народу, Кастусь Каліноўскі змагаўся таксама ѹ за развіццё ў широкай сеткі школаў на роднай мове, навучаньне маладога пакаленія ѹ адпаведнасці з патрабаванінамі запраўднае навукі, выхаваньне веры ѹ сілу й шчасцілівую будучыню. "Усе свае сілы й энэргію, творчы разум і пяшчотныя пачуцці, — чытаем у артыкуле Кляўчэні й Савінай, надрукаваным у сёлетнім I-м нумары "Весьця" АН БССР" (сёрыя грамадзкіх навукаў) ён прысьвяціў сваіму народу, любоў да якога захаваў да апошніх дзён свайго жыцця".

І запраўды, жыццё змагара-рэвалюцыянеры Кастуся Каліноўскага аддадзена для народнага шчасця, дзеля перамогі свабоды ѹ справядлівасці. Для нашчадкаў ён застаецца чалавекам нязвычайнага разуму й сілы волі, цвёрдасцю хэарктару, чыстай і шчырай душы, пяшчотных і тонкіх пачуццяў, высокай маралі. Гэтыя васокародныя гуманістычныя якасці асобы й сьеветапогляду Кастуся Каліноўскага ў нашыя дні могуць і павінны служыць справе адраджэння нашага народу, нашае роднае мовы.

Закончым-жа наш артыкул урыўкам з твору Міхася Машары "Съмерць Кастуся Каліноўскага":

У Вільні рух маскоўскіх падхалімаў,
Лукіскі пляц людзьмі занят.
І шыбеніца паміж імі —
Пад шыбеніцай царскі кат.

Зіхцяць, блішчаць штыхі жаўнераў,
Грыміць сярдзіта барабан,
Празь іх паходкай цвёрдай съмелай
Ідзе наш Каліноўскі сам.

І з ім яго сябры змаганья,
Гэроі Польшчы і Літвы.
Разьбіткі грознага паўстаньня,
Народу вернія сыны.

На эшафот Літвы дыктатар
Усхідзіць цвёрдая нагой. —
Навокал ціш... а пракуратар
Прысуд чытае прад таўпой:

— Мяцежнік, ш. хціц Каліноўскі,
На съмерць асуджаны за бунт.
І па загаду муряўеус: ім
Павешан сёняня будзе тут.

Кастусь: — Ня шляхціц я!
У нас паноў няма!
У нас ёсьць толькі працы люд
І за яго я гіну тут!

Язэп Барэйка

ЗВАЖАЙ

3

ПОМСТА МАСКВЫ

(Вынікі для Беларусі
паўстання К. Каліноўскага)

На здушэніне паўстання ў Беларусі й Летуве царскія акупацыйныя ўлады кінулі рэгулярную армію ў сіле 123-х тысяч чалавек, а гэта: 100 батальёну жаўнераў, 97 кавалерыйскіх эскадранаў і казацкіх сотняў, 122 палявыя гарматы. Апрача таго, у здушэні паўстання, якое было слаба ўзброенае, ўдзельнічалі батальённыя царскай нутраной аховы, інвалідныя і этапныя каманды, а таксама паліцыя й жандармэрыя, што тады знаходзілася на тэрыторыі Беларусі й Летувы.

Апрача ахвяраў ваенных сутычак, у выніку рэпрэсій 128 паўстанцаў пакаралі съмерці, каля 2200 чалавек выслалі на катаргу ў Сібір, звыш 1200 паўстанцаў аддалі ў салдаты або ў арыштанцкія роты. Апрача таго, з kraю ў адміністрацыйным парадку ў нутраныя губэрні Ресей выслалі 12483 чалавек і каля 3-х тысяч асобаў на даўжэйшы час апынуліся пад сталым наглядам царскай паліцыі. Ваенна-асаднае палажэніе, што было ўведзенае пасля здушэння паўстання, адмянілі толькі ў 1876 годзе, а амністыя для ўдзельнікаў і прыхільнікаў паўстання 1863 году была абвешчаная яшчэ пазней — у 1884 годзе.

Сярод ахвяраў рэпрэсій было шмат прадстаўнікоў беларускай інтэлігэнцыі, тых, хто ўжо быў, або маг стацца цыветам беларускай нацыі. Пісаў-жа ў 1864-м годзе граф Мураёў-“вешальнік”, што, паводле яго, у выніку гэных рэпрэсій “турмы ў Паўночна-Захаднім краі былі перапоўненыя студэнтамі Пецярбургскага, Маскоўскага, Казанскага і Кіеўскага ўніверсітэтаў” ды прапанаваў у знак пакарання за ўдзелу паўстанцы рэзкую абмежаваць у будучыні квоту студэнтаў для Беларусі й Летувы.

Апрача таго, што на вісельні загінуў Кастусь Каліноўскі, пісьменніка Вінчука Дуніна-Марцінкевіча, напрыклад, нейкі час трymалі ў менскай турме, а пасля аддалі пад строгі нагляд паліцыі, што не магло не паралізаваць ягонае творчое дзейнасці. Ратуючыся ад рэпрэсій, Францішак Багушэвіч змушаны быў шукаць прытулку на Украіне, а Вінцэсъ Каратынскі выехаў у Варшаву. Яшчэ больш трагічным быў лёс пісьменніка Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, якога за ўдзел у паўстанні выслалі на катаргу ў Сібір, скульёні і не вярнуўся бо памёр у 1884 годзе ў Іркуцку. Вярыга-Дарэўскі ня змог выдаць свае творы, пісаныя на беларускай мове, хоць пра гэта ў Вільні клапаціўся беларускі публіцыст Адам Кіркор. Амаль усе творы загінулі.

Але за пісьменніцкую дзейнасць і беларускі патрыятызм Арцёма Вярыгу-Дарэўскага шанавалі ў Вільні, паважалі яго і ў Віцебшчыне, дзе ён гуртаваў вакол сябе рэвалюцыянеру і маладыя кадры беларускай інтэлігэнцыі. Напрыклад, у “Альбом” Вярыгі-Дарэўскага, які дайшоў да нас, у 1860-м годзе група вучняў Віцебскай гімназіі запісала такую падзяку: “Дарагая Беларусь! Прыгледзься да ягонай дзейнасці, ягонай энэргіі, самаахвярнасці. Паглядзі, як ён вучыць тваіх дзяцей любіць Бацькаўшчыну, як вядзе іх дарогай прауды, прагрэсу, і хай съязза бацькоўскай удзячнасці хоць часткова ўзнагародзіць гэтую распечатую ім працу. Вучыш нас, пане, роднай мовы, запальваеш добрую думку, выклікаеш найвышэйшыя пачуцці. Дык хай табе Бог адплаціць, а мы і ўся нашая ўстанова благаслаўляем тваё імя”.

Гэтак пра Вярыгу-Дарэўскага адклікаліся вучні Віцебскай гімназіі, некаторыя з якіх таксама бралі ўдзел у паўстанні й

пасля былі высланыя. Дарэчы, разам з Арцёмам Вярыгам-Дарэўскім тады ў рукі царскай жандармэрыі трапіў і іншы беларускі паэт віцеблянін — Элегі Францішак Вуль ці Корбут, які таксама апрынуўся ў Сібіры.

Побач са стратамі кадраў нацыянальнай інтэлігэнцыі, пасля паўстання 1863 году царскія ўлады яшчэ больш узмоцнілі рэпрэсіі супраць беларускага нацыянальнага жыцця. Цыркулярам 1867-га году было забаронена выдаваць беларускія кнігі лацінскім шрыфтом; на было ходу для беларускага друкаванага слова й кірыліцай, а беларускія творы забаранілі публіковаць навет у расейскіх літаратурных часопісах. У царскай Ресей, як ведама, беларуское друкаване слова было дазволена толькі ў 1905-м годзе.

Палітыку прымусовай русіфікацыі царскія ўлады пачалі праводзіць пры помочы расейскага чыноўніцтва, якое пасля паўстання 1863 году хлынула ў Беларусь; пры помочы Праваслаўнага царквы, якая тады набыла асаблівую апеку царскіх уладаў. Русіфікацыя прыводзілася таксама й праз школу. У гэтай справе цяжкую спадчыну пакінёў згадваны ўжо намі віленскі генэрал-губэрнатар граф Міхаіл Мураёў. Гэта яму належала адпаведныя праекты, зацверджаныя царом Аляксандрам II. Між іншага, Мураёў прапанаваў нават зыдэйсціць, паводле яго словаў “рускую каланізацыю” Беларусі — шляхам высялення зь Беларусі дробнай і беззямельнай шляхты й насялення краю расейскімі перасяленцамі й калёніямі адстаўных салдатаў. У царкоўнай палітыцы праект Мураёва прадбачаў будаўніцтва новых цэркваў, лепшае матар’яльнае забяспечаныне праваслаўных сьвятароў, абсаджванье цэркваў у Беларусі праваслаўнымі сьвятарамі з цэнтральных раёнаў Ресей.

Аднак, з пункту гледжання насаджэння ў Беларусі, паводле Мураёва, “духу праваслаўя і рускай народнасці”, найбольш арыгінальным быў ягоны праект рэформы школьнай справы й народнай асьветы. З закрыццём польскіх школаў і выцясненнем із школаў польскай мовы стварэння беларускіх школаў не прадбачвалася, хоць, напрыклад, беларускі дзеяч і публіцыст Адам Кіркор у гэтай справе з'явяртаўся ў Міністэрства асьветы й дамагаўся, каб у школах Беларусі было дазволенае навучанье на беларускай мове. Мураёў прапанаваў, — што і ўвайшло ў практику, — стварэнне сельскіх і гарадзкіх царкоўнапрыходзкіх школаў, якія называліся “народнымі”, а таксама павятовых вучылішчаў. Павятовая школы павінны былі даваць больш разнастайных ведаў, а што тычылася гэтих “народных школаў”, дык, паводле Мураёва, сваіх навучэнцаў яны павінны былі знаёміць толькі з самымі элемэнтарнымі ведамі, з галоўным націкам на рэлігійна-маральнае выхаваныне ў духу дормаў Ресейскай праваслаўнай царквы й расейскага манаўхізму.

З прагімназіяй і гімназіяй Мураёў прапанаваў выцясняць мясцовых выкладчыкаў і замяніць іх выкладчыкамі, прывезенымі з Ресей; прапанаваў рэзка зъменшыць і колькасць гэтих прагімназіяў і гімназіяў у Беларусі й Летуве, бо яны, паводле Мураёва, былі рассаднікамі “антырускага духу” й для паўстання 1863 году падрыхтавалі найбольш актыўных яго ўдзельнікаў. У тым ліку й з моладзі праваслаўнага веравызнання. Нарэшце ў травені 1864 году цар Аляксандар II зацвердзіў праект Мураёва, які для моладзі Беларусі й Летувы рэзка абмажоўваў доступ у вышэйшыя навучальныя ўстановы Ресей. Гэтым установам дазвалялася прымаць зь Беларусі й Летувы дзясяткі часыць ад агульной колькасці студэнтаў, або, як рэкамэндавалася,

(Заканчэнне на наступнай бачы...)

ЗВАЖАЙ

УКЛАД М.БАЙКОВА Ў БЕЛАРУСКУЮ ВАЙСКОВУЮ ТЭРМІНАЛЁГІЮ

(Да 100-х угодкаў з днія нараджэння)

Пытаньне распрацоўкі новай беларускай вайсковай тэрміналёгіі зьявілася адначасова з узьнікненнем беларускага вайсковага руху ў 1917 г. Як вядома, першы гурток беларускіх вайскоўцаў быў заснаваны 8.5.1917 г. у Рызе². Затым яны пачалі ўзынікаць на ўсіх фронтах вайны. Рух гэты прыняў асабліва масавыя маштабы песьля таго, як у жніўні 1917 г. Часовы расейскі ўрад выдаў адмысловы дэкрэт, дазваляючы нацыяналізаціяць тыя вайсковыя адзінкі расейскай арміі, дзе большасць складалі нерасейцы³. З выхадам гэтага дэкрэту беларускі вайсковы рух стаў легальным і арганізацыя беларускіх вайскоўцаў пачала разгортаўца штораз хутчэй і шырэй.

Завяршэннем усяго тагачаснага беларускага вайсковага руху быў зъезд беларускіх вайскоўцаў Заходняга фронту ў прадстаўнікаў беларускіх арганізацыяў XII Арміі, Балтыйскай Флётуты і Румынскага фронту, які адбыўся ад 31.10 да 6.12.1917 г. у Менску і які выбраў Беларускую Вайсковую Цэнтральную Раду⁴. Гэтай арганізацыі даручылі кіраваць беларускімі вайсковымі справамі. У управу БВЦР быў выбраныя: старшыня — Сымон Рак-Міхайлоўскі⁵, заступнік старшыні — Канстантын Езавітаў, другі заступнік — Тамаш Грыб, а за скарбніка быў выбраны Васіль Захарка. БВЦР, бадай, найбольш спрычынілася да арганізацыі I-га Усебеларускага Кантрэсу ў сінезні 1917 г., у выніку якога ёй была авшышчаная 25.3.1918 г. незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).

Патрэба ў беларускай вайсковай тэрміналёгіі была неадкладная. Для вырашэння гэтага пытаньня (дарэчы, яна ў нас зусім недаслыданае) неабходныя былі навуковыя кадры, якіх не хапала. Літаратурная беларуская мова толькі пачала замацоўваць свае пазыцыі.

ПОМСТА МАСКВЫ

яшчэ й менш — залежна ад профілю вышэйшай навучальнай установы ці палітычнай надзейнасці абітурыентаў.

Апрача нацыянальнай дыскримінацыі, гэта было вялікім ударам па моладзі, бо ў Беларусі ў Летуве царскія ўлады пазачынялі ўсе вышэйшыя навучальныя ўстановы, а на іх месца не адкрылі навет расейскіх. У мэтах змаганьня з рэвалюцыйнасцю, пасля паўстаньня 1863 году царскія ўлады прадоўжылі таксама праверку шляхоцтва сярднія і беззъярмельнай беларускай шляхты, ускладнішы пры гэтым працэдуру гэтай праверкі і ўвёўшы спэцыяльныя падаткі. Апрача набыцця адвоведных дакументаў, трэба было яшчэ атрымаць ад мясцовых уладаў даведкі адносна палітычнае надзейнасці. Тому дзіва няма, што ў 1868-69 гадох у аднай толькі Менскай губэрні праз такую праверку не прайшло 9500 асобаў, або звыш 46%. Шляхта, якая з прычыны адсутнасці дакументаў не магла даказаць свайго шляхоцтва або была небясьпечнай з палітычнага погляду, пазбаўлялася шляхоцкіх правоў і далучалася да ападаткоўванага насельніцтва.

Гэткімі былі вынікі помсты царскіх уладаў за паўстаньне Кастуся Каліноўскага ў 1863 годзе ў Беларусі ў Летуве.

П. Урбан

Таму арганізатары беларускіх вайсковых адзінок вымушаны былі пераадольваць не абы-якія перашкоды, змагацца із шматлікімі цяжкасцямі. Звычайна рабіліся пераклады вайсковых статутаў і правілаў зь іншых моваў, галоўным чынам з расейскай і польскай, якія прыстасоўваліся да беларускіх вайсковых аbstавінаў.

Прыкладам гэтага можа паслужыць кнігка "Пяхота", ч. 1, "Фармальная муштра", ч. 2, "Школа бою", выдадзеная з дазволу польскіх уладаў у 1920 г. (2-ое выд.) у Лодзі, Беларускай Вайсковай Камісіяй у сэрыі "Вайсковая Бібліятэка" ("Службовыя рэгуляміны"). Кнігка налічвае 111 бачын друку.

У наступным годзе беларускай вайсковай тэрміналёгіі занялася Навукова-Тэрміналягічная Камісія, створаная пры Акадэмічным цэнтры Наркамасаўеты БССР 1.2.1921 г., у складзе трох сэкцыяў: гуманітарнай, прыродазнаўчай і матэматычнай, асноўным заданнем якой было апрацаўваць і выдаць съпешна навуковую тэрміналёгію. Затым распрацоўку яе ўзяла на сябе Вайскова-Тэрміналягічная Камісія Інстытуту Беларускай Культуры (Інбелкульт), заснаваная на базе НТК 30.1.1922 г.

У 1924 г. у Коўні выходзіць "Падручны расейска-крыўскі (беларускі) слоўнік" Вацлава Ластоўскага. Апрача самой лексыкі, Ластоўскі ўключает у свой слоўнік адмысловы разьдзел, прысьвечены вайсковай камандзе пабеларуску (66. 804-813). Як выглядае, ён меў служыць для беларускіх вайсковыя фармацыяў у летувіскай арміі, якія існавалі з 1918 да 1923 г., калі яны былі расфармаваныя.

На беларускі-ж вайсковы слоўнік давялося чакаць яшчэ тры гады, калі ён быў складзены Міколам Байковым і А. Бараноўскім⁶ і выдадзены ў 1927 г. Слоўнік гэтага — значная падзея ў гісторыі беларускай лексікографіі і асабліва ў беларускай ваенай гісторыі, таму пра яго і галоўнага ўкладальніка Слоўніка, Міколу Байкова, мы паговорым шырэй, асабліва таму, што ў лютым 1989 г. мінае сто год з дня ягонага нараджэння ў 1889 годзе.

Байкоў належыць да групы беларускіх мовазнаўцаў, якія фізычна ня былі рэпрэсіяваныя, але чыя навуковая дзейнасць у галіне беларускага мовазнаўства была абарвана ў пачатку трыццатых гадоў з прычыны абвінавачання яго ў беларускім нацыянализме, хоць з паходжаньня ён быў Расеіцам.

Мікалай Байкоў (псэўданімы — Мікола Крывіч, Аглядальнік, Асьветнік, Дашкольнік, Наставнік, Крывіч) нарадзіўся 22-га лютага 1889 г. ў горадзе Бежацку Цівярской губэрні (цяпер Калінінская вобласць) у сям'і ссытара бяспрыходнай турэмнай царквы. Пачатковую адукашыю атрымаў у Бежацкім мужчынскім духоўным вучылішчы, сярдннюю — у Цівярской духоўной сэмінары, а вышэйшую — у Маскоўскай духоўнай акадэміі, якую скончыў у 1913 г. У тым-жэ 1913 годзе Мікола Байкоў прыяжджае ў Менск, дзе працуе выкладчыкам у гарадзкай гімназіі і ў прыватных навучальных установах. У 1918 г. ён быў выбраны выкладчыкам Менскага настаўніцкага інстытуту, ператворанага ў пачатку 1919 г. ў Педагагічны Інстытут, а ў сярэдзіне 1920 г. — у Інстытут Народнай Асьветы. Там чытае праграмныя курсы пэдагогікі, псыхалёгіі, лёгкіх і гісторыі філязофіі. Адначасова бярэ актыўны ўдзел у рабоце

ЗВАЖАЙ

5

М. Байкоў

Пэдагагічнага Таварыства, у склад якога ўваходзілі, найлепшыя навуковыя пэдагагічныя сілы (старшынём быў выбраны акадэмік Яўхім Карскі)

З восені 1921 году Мікола Байкоў пачаў працаўцаць у Беларускім Пэдагагічным Тэхнікуме. Тут ён выкладае гісторыю ідэяў. Апрача таго Баўкоў чытае лекцыі з пэдагогікі на беларускіх настаўніцкіх курсах. Як зазначае Іван Германовіч у сваёй кнізе "Беларуская мовазнаўцы", выдадзенай у 1985 годзе, паводле пазнейшага прызнаньня, якраз на першых беларускіх настаўніцкіх курсах Байкоў пазнаёміўся з беларускім рухам і набраўся шчырага жаданьня працаўцаць над адраджэннем беларускай культуры. "Гэтай высокароднай справе, — кажа аўтар, — малады вучоны, які, што вельмі харектэрна, сам ня быў Беларусам і выхоўваўся ў асяроддзі, далёкім ад ідэяў нацыянальнага раўнапраўя, прысьвяціў усё сваё далейшае жыццё". Галоўнымі аб'ектамі яго навуковых заняткаў сталі пэдагогіка, беларуская літаратура й беларуская мова. У кожную з гэтых галінаў ведаў Байкоў унёс значны для таго часу ўклад, аднак найбольшую вядомасць атрымаў сваім мовазнаўчымі працамі, перш за ўсё лексікаграфічнымі.

Выкладчыцкую дзейнасць у Беларускім Пэдагагічным Тэхнікумі Мікола Байкоў спалучаў з дасьледніцкай на пасадзе сакратара Тэрміналягічнай Камісіі пры Народным Камісарыяце Асьветы БССР, а потым Слоўнікавай Камісіі Інбелкульту й Інстытуту Мовы й Літаратуры Акадэміі Навук. Ён належыў да тых вучоных, якія ў пачатку дваццатых гадоў стваралі беларускую мовазнаўству. Як пісаў Мірачыцкі ў газэце "Літаратура і Мастацтва", 18.11.1969 г., у засценцы пра Байкова з нагоды 80-х угодкаў з дня ягонага "чараджэння": "У гэты час, калі беларуская мова набыла дзяржавную функцыю й пачала шырока ўжыванца ва ўсіх сферах грамадзкага жыцця, неадкладнай задачай дня паўстада пытаньне аб складаньні слоўнікаў. У 1924 годзе Мікалай Байкоў і Максім Гарэцкі выдаюць "Практычны расійска-беларускі слоўнік" аб'ёмам у 20 тысяч слоў". Як сказана ў прадмове да гэтага слоўніка, пры апрацоўцы яго "мелася на ўвазе даць практичную дапамогу пры пераходзе на беларускую мову ў выкладаныні навук у беларускіх школах і вядзеныні спраў у беларускіх дзяржаўных, грамадзкіх і каапэрацыйных установах".

У 1926 г. "Практычны расійска-беларускі слоўнік" выйшаў другім выданьнем із значнымі зменамі. Як адзначае Іван Германовіч: "Амаль на чвэрць была абноўленая рэестравая частка. Укладальнікі абраўлялі яе з мэтай даць для перакладу слова шырэйшага ўжытку". У другім выданьні слоўніка была

таксама спрошчаная сынанімічнасць і дублетнасць перакладаных эквівалентаў за кошт пропуску тых, якія паводле значэння менш адпавядалі рэестраваму слову або былі менш ужывальнымі ў беларускай мове.

Паводле Германовіча, шкавым для свайго часу быў "Практычны беларускі вайсковы слоўнік. Частьць 1-я (расійска-беларуская)", укладзеная Байковым і Бараноўскім. Ён выйшаў з друку ў 1927 г. Пры ўкладанні гэтага слоўніка былі выкарыстаныя апрацаўваныя Вайсковай Камісіяй Інбелкульту лексычныя матар'ялы, ужо выдадзеныя выпускі Беларускай Навуковай Тэрміналёгіі, "Словарь белоруского наречія" Івана Насовіча і "Практычны расійска-беларускі слоўнік" Байкова й Гарэцкага. Рэестравая частка гэтага слоўніка налічвае каля дзесяці тысяч слоў і ўстойлівых словамазлучэнняў трох функцыянальных групоў: Гэта, паводле азначэння самых укладальнікаў, такія: 1) "вузка спэцыяльная вайсковая тэрміны, дапасаваныя пераважна да стралковых частцей": амуніция, арьергард, батальон, бліндаж і інш.; 2) "тэрміны, патрэбныя для палітычнага выхавання вайскоўцаў": агітпункт, актывіст, ідэология, республіка і інш.; 3) "слова агульнага ўжывання, патрэбныя ў жыцці вайскоўцаў": август, аршин, баня, береза і інш.

Як падае І. Германовіч, некаторыя слова ёсць словазлучэнні першай функцыянальнай групы суправаджаюць ўказанымі на прыналежнасць да познай галіны вайсковай справы: стр. — стрэлковы, арт. — артылерыйскі, св. — связь і г. п. Уканцы слоўніка асабна зъмешчаны пераклад каля 300 вайсковых камандаў: бегом марш; в ружье; взвод в одну шеренгу влево (вправо) на 00 шагов — аллюр — марш і інш.

"Перакладаючы рускія тэрміналагічныя і агульнаўжывальныя слова, — адзначае І. Германовіч, — укладальнікі імкнуліся з усіх наяўных у беларускай мове адпаведнікаў выбраць самыя дакладныя і найбольш ужывальныя. Аднак лексічная неўнармаванасць тагачаснай беларускай літаратурнай мовы нярэдка вымушала ўкладальнікаў да аднаго рэестравага слова прыводзіць два, а то і тры дублетныя перакладныя адпаведнікі: автономія — самаўград, аўтаномія; бібліотека — кніжніца, бібліятэка; фінал — канец, развязка і інш."

Прыметнымі зъявамі ў беларускай лексікографіі 20-х гадоў былі ўкладзенія Байковым і Некрашэвічам "Беларуска-расійскі слоўнік", выдадзены ў 1926 г. і "Расійска-беларускі слоўнік", што выйшаў у 1928 годзе. Першы з гэтых слоўнікаў даваў пераклад звыш 20-ці тысячай беларускіх словаў. Другі слоўнік больш поўны. Яго рэестравая частка налічвае звыш 60-ці тысяч слоў. Слоўнік гэтых адлыграў вялікую ролю ў жыцці беларускага грамадзтва таго часу. Ён атрымаў высокую ацэнку крытыкі. Прыгаданы на пачатку акадэмік Яўхім Карскі пісаў, што гэты слоўнік "адрозніваецца ад іншых падобных выданняў, якія выйшлі да гэтага часу, сваёй паўнатай". Перакладны слоўнік Сыцяпана Некрашэвіча і Міколы Байкова, пры ўсіх сваіх недахопах, зъявіўся важным этапам у гісторыі нацыянальнай лексікографіі і аж да выхаду ў 1953 годзе "Руско-беларускага слоўніка" і ў 1962 годзе "Беларуска-рускага слоўніка" заставаліся найбольш грунтоўнымі працамі гэтага тыпу.

Шмат зрабіў Мікола Байкоў як вучоны сакратар Слоўнікавай Камісіі Інстытуту Беларускай Культуры для падрыхтоўкі слоўніка жывой беларускай мовы. Ён апрацаўваў спэцыяльныя праграмы, інструкцыі, аптычальнікі, анкеты для збору слоўнікавага матар'ялу ў розных раёнах этнографічнага Беларусі, а таксама Праект укладання гэтага слоўніка. З Праекту вынікае, што слоўнік плянаваўся як тлумачальны. Ён

ЗВАЖАЙ

павінен быў абрацаваць зь неабходнымі навуковымя камэнтарамі лексычныя багацьці беларускай мовы, вядомыя на ўсёй этнографічнай тэрыторыі Беларусі з пачатку XIX стагодзьдзя па апошні час, на аснове якіх магла-б папаўняцца ў працэсе свайго далейшага разьвіцця беларуская літаратурная мова.

Паводле Івана Германовіча, паколькі ў 20-х гадох востра ствалася пытаньне аб ачышчэнні беларускай літаратурнай мовы ад чужаземных лексычных напластаваньняў, то іншамоўныя слова, каб пазбавіць іх літаратурнай пэрспэктывы, вырашана было ў слоўнік ня ўводзіць, апрача тых, якія ня мелі беларускіх адпаведнікаў і даўно прыжыліся ў народзе.

У зьбіраныні народнай і літаратурнай лексыкі ўдзельнічалі тысячи людзей рознага веку й роду заняткай: настаўнікі, студэнты й нават вучні. К канцу 1927 году картатэка Слоўніка жывой беларускай мовы ўжо налічвала звыш 400 тысяч картак-слоў. Пасля ўважлівай праверкі ёй систэматызацыі іх сябрамі камісіі пад кірауніцтвам прафэсара Браніслава Эпімаха-Шыпілы прыгоднымі былі прызнаны 382 тысячи 27. На жаль, слоўнік ня быў завершаны, а ў часе нямецка-савецкай вайны загінула і ўся картатэка ўжо апрацаваных слоўніковых артыкуулаў.

Апрача прыгаданых слоўнікаў, Мікола Байкоў — аўтар тэрміналагічнага слоўніка з лёгкім псыхалёгіем, які быў выдадзены ў 1923 годзе п. наз. "Беларуская навуковая тэрміналёгія. Выпуск 4-ты. Тэрміналёгія лёгкім псыхалёгіем". Выпуск гэты змяншчыў 1090 беларускіх тэрміналагічных словаў і словазлучэнняў. Будучы перакананым прыхільнікам ачышчэння беларускай літаратурнай мовы ад запазычаньняў і стварэння беларускай навуковай тэрміналёгіі на народнай аснове, Байкоў імкнуўся амаль кожны іншамоўны навуковы тэрмін перадаваць уласна беларускім словам. На яго думку, вельмі важна пазыбягаць непатрэбнай чужаземшчыны ї выкарыстоўваць тыя багатыя магчымасці, якія дадзеныя ў жывой беларускай мове.

Да гэтага часу мы гаварылі пра Байкова як пра мовазнаўцу і лексыкаграфа ды аўтара, разам з А. Бараноўскім, "Практычнага беларускага вайсковага слоўніка". Дадамо, што Байкоў часта выступаў у друку з мовазнаўчымі артыкуламі. Зы іх асаблівай увагі заслугоўваюць такія, як "Слоўнікавая праца ў беларускай мове", "Сучасны стан і пэрспэктывы слоўніковай працы на месцах БССР", "Аб нашай мовазнаўчай тэрміналёгіі" і іншыя.

Але Мікола Байкоў праявіў сябе ня толькі як таленавіты мовазнаўца. Ён паказаў сябе і як здольны літаратурны крытык, які сваімі крытычнымі працамі дапамагаў беларускім пісьменнікам і асабліва здольнай моладзі, што прыходзіла ў беларускую літаратуру, яе творчаму росту, імкнуўся разъвіць мастацкі густ, прывіць пачуцьцё патрабавальнасці да мовы, роднага слова. Ён неаднаразова падкрэсліваў, што крыніцай для разъвіцця маладога паэтычнага таленту ёсьць жывая беларуская народная мова, да вывучэння якое павінен імкнуцца кожны пісьменнік.

Як мы ўжо сказалі раней, настойлівая і самаадданая праца Міколы Байкова ў галіне беларускага 'мовазнаўства' была абарваная ў пачатку 30-х гадоў. У сувязі з наступам Москвы супраць дзеячоў беларускай культуры, у сярэдзіне 1930 году Байкоў, аўтар больш ста трываліці працаў, прысьвеченых пытанням мовы, літаратуры й пэдагогікі, быў звольнены з акадэмічнай пасады, якую ён займаў у той час, аўтнавачаны ў беларускім нацыянал-дэмакратычнай вымушаны працаўца ў менскім рэкламным бюро, ды стылістам у рэдакцыі газеты "Чырвонае зъмена". Ад гэтага часу й аж да яго смерці ў ліпені

1941 году ў рэспубліканскім друку не зявілася ўжо ніводная навуковая праца Байкова, прысьвечаная беларускай нацыянальной тэматыцы. Сталінскі тэрор на цэлае дзесяцігодзьдзе выключыў яго з творчага дзейнасці на карысць беларускага народа й яго культуры.

На заканчэнні гэтага артыкулу неабходна сказаць некалькі слоў пра сучасны стан вывучэння беларускай вайсковай тэрміналёгіі. Вось-жо ўсялякі дзеянасць у гэтай галіне была спыненая ўжо ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў з наступам сталінскага тэрору на Беларусі. Забаранілі дасылаваць беларускую вайсковую гісторыю, бо гэта не адпавядала канцепцыям Москвы пра бездзяржаўнасць у мінулым беларускага народа. У пэрыяд г. зв. "застою" забарона працягвалася. Толькі ў вельмі рэдкіх выпадках зьяўляліся ў беларускім друку артыкулы або кароткія зацемкі пра беларускую ваенну тэрміналёгію, як напрыклад цікавы артыкул М. Шурына у нр. 9 часопісу "Беларусь" за 1973 год пра ваенну лексыку ў старабеларускай мове або артыкулы ў мовазнаўчых выданьнях, дзе гэтае пытаньне разглядалася зыходзячы з чыста лінгвістычных пазыцыяў.

Становішча ў гэтай галіне пачало мяняцца адносна зусім нядаўна, у сувязі з працэсам "перабудовы" й "галоснасці". Маём на ўвазе зьяўленыне ў рубрыцы "Спадчына", якую вядзе газета "Чырвонае зъмена", артыкул Г. Сагановіча "З гісторыі беларускай зброя: Сімвал перамогі", (нр. за 16.7.1988) і "Нясвіжская збраёўня: слава і ганьба" (нр. за 27.8.1988), не гаворачы ўжо пра гістарычныя нарысы Міколы Ермаловіча "Старажытная Беларусь", які друкуецца на бачынах "Маладосці" і ў якім упяршыню ад 20-х гадоў гісторыя Беларусі падаецца праўдзівай і аўктыўнай, бязь ніякіх хвальшаваньняў, перакручваньняў, падтасовак.

Dr. В. Сянькевіч

ЗНОСКІ:

- 1). Гл. В.С.: "Беларускі гістарычна-вайсковы каляндар", "ЗВАЖАЙ", нр. 2(18), 1980, б. 4.
 - 2). В. Сенкевіч: "Беларускі гіст.-вайск. каляндар", "ЗВАЖАЙ", нр.4(20), 1980, б.3.
 - 3). В. Сянькевіч: "Беларуская Вайсковая Цэнтральная Рада", "ЗВАЖАЙ", нр. 3(31), 4(32), 1983, нр. 2(34), 3(35), 1984.
 - 4). Язэп Барэйка: "Сымон Рак-Міхайлоўскі" (3 нагоды сотых угодкай нараджэння), "ЗВАЖАЙ", нр. 2(38), 1985, б. 2-
 - 5). Імя А.Бараноўскага, на жаль, у энцыклапедычных савецкіх даведніках не фігуруе, калі ня браць пад увагу загадку пра яго якраз у сувязі з "Практычным беларускім вайсковым слоўнікам" у т. 2 БелСЭ, на б. 76.
 - 6). Біяграфічныя весткі пра М. Байкова і гоную мовазнаўчую і лексыкаграфічную дзеянасць у асноўным мы базуем на працы І.Германовіча "Беларускія мовазнаўцы: Нарысы жыцця ў навуковай дзеянасці" выпушчанай Выд. "Універсітэцкае" ў 1985 г. Кніга гэтая налічвае 255 бачын, тыраж — 965 экз. Пра М. Байкова гл. бб. 94-114.
- Св. Пам.
MIKOŁA JAGAUDZIK
- нар. у Слонімшчыне 15.2.1926 г. памёр у Кліўлендзе 8.3.1989 г. Капітан Ягаудзік пачаў сваю вандроўку зь Беларусі зь Менскай школы Камандзераў БКА, вайну закончыў у мундзіры восьмай Брытанскай арміі ў Італіі. Быў камандзерам адъядзелу Кліўленду Згуртавання Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў, доўгія гады браў удзел у беларускай грамадзкай і царкоўнай працы. Вечная памяць Табе, Дарагі Сябра а Радні Тваёй — нашае спачуванье.

"Зважай"

ЗВАЖАЙ

7

ПАЛЯКІ ГАТОВЫЯ ПРАДАЎЖАЦЬ СВОЙ 'DRANG NACH OSTEN'

Парыскі польскі часапіс "Культура" ў нр. 4-м за сёлетні красавік зъмяшчае артыкул "Загроза каталіцкаму касьцёлу ў Беларусі й Летуве". Чым-жа затрымкуюцца пан Павал Ліда, аўтар з Варшавы? А тым, што вырабляе сьвятар Уладзімер Чарняўскі ў сваёй парафії ў Вішневе. Бачыце - "Ліквідацыя лаціны (у каталіцкіх багаслужбах) стварыла зусім новую сітуацыю із важнымі насыдлкамі. Першай іх ластавачкай былі ў Беларусі пад канец 60-х гадоў уводзіны ў парафії Вішнева сьвятаром Уладзімерам Чарняўскім беларускай мовы найперш у казаныні, а пасля колькіх гадоў і ў літургію ды паралітургію. Гэтым пачаўся канфлікт між-парафіянамі ѹ сьвятаром, бо сталася тое супраць волі парафіянаў".

Мала таго. Згодна пана Ліды, яшчэ горш наступнае:

"Ксёндз Ул. Чарняўскі ўжо больш як дваццаць гадоў можа выяжджаць за мяжу, каб там пацыраць сваю тэзу пра трываючы ў Касцеле на Беларусі польскі прыгнёт (ушік). Летась восеньню рабіў ён гэта на сесіі ў Лёндане, што зарганізаў там беларускі асяродак. Для гэтай мэты ён выкарыстоўвае таксама беларускую сэкцыю Ватыканскага радыя, перасылаючы туды свае выказваньні. Колькі годназад савецкая тэлевізія накруціла кароткамэтражны фільм, у якім ягоная дзеянасьць была паказаная ў пазытыўным сіячтве ("Каталіцкая царква ў СССР")".

Паводле пана Ліды, гэтая сітуацыя "будзе мець калясальныя насыдлкі для іхнай (Палякаў у БССР) духовой сувязі з польскай культурай".

"Адзін з найбольш інтэлігентных сьвятараў у Летуве (таксама з ордэну Мар'янаў), із выразным антыпольскім настаўленнем, аб'яжджаў некаторыя парафіі на Беларусі ў 1988 годзе й пераконваў духоўнікаў, што польскую мову (у касьцёлах) трэба замяніць беларускай".

Ды гэта яшчэ ня ўсё. Яшчэ горш, паводле пана Ліды ёсьць тое, што сьвятары зь Летувы ѹ Заходній Беларусі пераконваюць людзей, што там у іхных парафіях ёсьць каталікі, але ... Палякаў там няма.

Чаму-б пану з Варшавы не зацікавіца такім пытаньнем: чаму Беларусам у ПНР не дазваляюць у сваіх каталіцкіх сіятынях маліца пабеларуску, а Беларусы каталікі ѹ сваіх-ж каталіцкіх сіятынях у Беларусі павінны маліца папольску?

БАЗЫЛЬЯНСКІЕ МУРЫ

Пад такім загалоўкам Галіна Войцік (відаць, радня ведамай Зоські Верас, па мужу Войціку) напісала шікаву, хоць, на жаль, гістарачна няпоўнасцю дакладны артыкул пра ведамы ѿ Вільні муры Базыльянскага манастыра, што знаходзяцца гут-жа побач Вострай Брамы і ў якіх на працягу доўгага часу былі беларускія духоўныя, навуковыя й культурныя інстытуцыі. Між іншага, чытаем: "На працягу XV і XVI стагодзьдзяў манастыр быў сваесаблівым культурным цэнтрам беларускага насельніцтва літоўскай (тады Беларусь і называлася Літвой — К.А.) сталіцы, бо пры ім існавалі бальніца, школа, а затым і друкарня. Збудаваны ѿ XIV стагодзьдзі, царква й манастыр былі драўлянымі. У Вільні тады яшчэ амаль зусім ня было мураваных будынкаў. Толькі ѿ пачатку XVI ст. гэтман Вялікага Княства Літоўскага князь Константын Астрожскі, гарачы прыхільнік праваслаўя, які ўдзячнасцю Богу за перамогу над маскоўскім войскам пад Воршай (падкрэсленае намі — К. А.) на месцы старых нелічных драўляных цэрквеў Св. Міколы й Св. Троіцы збудаваў мураваныя".

Цікава, што калішняя кадэбэніцкая газета праpusьціла ѿ друк важную для беларускай гісторыі дэталь пра вялікую

перамогу князя Астрожскага над маскалямі пад Воршай у 1514 годзе.

У артыкуле згадваецца й ведамая беларуская гімназія й музэй Івана Луцкевіча, што месьціліся ў Базыльянскіх мурох, хоць маўчаньнем збыта тое, што гімназія працавала ѹ падчас апошнія вайны, а вясною 1944 году сівяткавала сваю 25-ю ўгодкі з удзелам абітурыентаў. Багашці музэю Луцкевіча пасля вайны прысабечылі сабе Летувісы. Г чаму-ж "Голос Радзімы" не паклала паведаміць сваіх чытачоў пра тое дзе цяпер уласнасць беларускага (а не летувіскага) народу — фонды музэю Луцкевіча знаходзяцца? А можа Летувісам, што нас абраўавалі, нельга пра гэтае страшнае зладзеўства прыгадваць, бо, — на двое-ж бабка варажыла — могуць яшчэ ѿ гэных-ж Базыльянскіх мурох даць памешканье на нейкую "беларускую хатку"?

Цяпер у Базыльянскіх мурох знаходзіцца філіял Каўнаскага палітэхнічнага інстытуту, а бальшыня будынкаў патрабуе аднаўлення.

К. Акула

У ЗМАГАНЬНІ ЗА МОВУ

Менская газета "Літаратура й Мастацтва" зъмясьшліла сёлета 7.4 вялікі артыкул пісёта Пімена Панчанкі п. заг. "Сыны ці пасынкі лёсу?" Панчанка дамагаеца, каб статус дзяржаваўнасці беларускай мовы ѿ БССР быў адноўлены. Падаём цікавыя вытрымкі з артыкулу.

"Прыехаў ня вельмі даўно да нас у Менск шырока вядомы польскі пісьменык, наш добры друг. Звяртаючыся да Максіма Танка, ён сказаў: 'Вы некалі лаялі польскія ўлады, што прыгнітаюць Беларусаў. Правільна лаялі. Цяпер зусім іншае. У Беластоку й Беластоцкім ваяводзтве ёсьць беларускія школы й ліцэі. А як у вас у Менску?'"

"Дык чаму-ж амаль зьніклі наша мова, нашы школы, наша культура?

Папершае, не памёр вялікадзяржавы шынізм Генны вялікадзяржавай чыннага ўсіго беларускага пераходзяць ва ўсё новыя і новыя пакаленіні чыноўнікаў. Часам гэтаму, як ня дзіўна, дапамагаюць і рускія савецкія пісьменнікі. Адзін сучасны мудрагелісты маскоўскі паэт нядаўна пісаў: "В древнем русском городе Витебске жил великий художник Шагал". Ня менш вядомы маскоўскі празаік сцьвярджае ѿ адным са сваіх твораў: "Белорусы — те же русские". Няхай гэта ляжыць на іх сумленыні. Цяпер пярайдзем да палітыкі.

Я добра памятаю той сход партыйнага актыву Беларусі. калі прыяжджаў да нас першы сакратар ЦК КПСС М.С.Хрушчоў. Кіраунік КПБ К.Т.Мазураў зрабіў даклад на беларускай мове (як тады вялося). Аб'явілі перапынак. Не пасыпелі выйсці людзі (я сядзеў недалёка ад прэзыдіума), як Хрушчоў тут-же ѿ прэзыдіуме пачаў лаяць Мазурава. чаму ён не зрабіў даклад на рускай мове: "Ни чerta не понятно".

Нас гэта вельмі няпрыемна ўразіла.

А вось як піша пра тагачасны "ўказанын" Хрушчова М.Усеваладава, доктар філялягічных навук, прафэсар МДУ ("Правда" ад 6 сакавіка г.г.): "А вспомним сакраментальную фразу Н.С.Хрущева, произнесенную им на ступенях Белорусского государственного университета: 'Чем скорее все мы будем говорить по-русски, тем быстрее построим коммунизм'. К чему привело услужливое старание официальных местных властей выполнить это неграмотное во всех отношениях указание и одновременно 'ускорить' столь нетрудным путем строительство коммунизма, известно: в Белоруссии фактически не осталось школ с обучением на родном языке".

ЗВАЖАЙ

З-за гэтай антынароднай палітыкі бываюць і недарэчна-съмешныя здарэнны. Нядаўна ў Менску была выстаўка "Інфарматыка ў жыцці ЗША". Амэрыканскія гіды добра размаўлялі пабеларуску. А нашы? Спатрэбліся тэрміновыя пошуки журналістаў, якія ведаюць беларускую мову. Яшчэ прыклад. Пасол ЗША ў Савецкім Саюзе пан Мэтлак прачытаў на беларускай мове верш Янкі Купалы "Спадчына". Вопытны дыплямат ведаў, што робіць. Давайце задумаемся над яго намёкам.

...наша родная мова павінна, нарэшце, стаць дзяржаўнай".

ВЫГАДАВАЛІ "ГНЮСНЫХ І ЗВЯРУЖЫСТА-ЖОРСТКИХ ИСТОТ"

Сёлета, 17 сакавіка, менская газета "Літаратура й мастацтва" зъміясціла "сыштак чац'вёрты" артыкулу сакратара управы Саюзу Пісьменнікаў Беларусі Ніля Гілевіча "Між бытым і наступным". Гэта зъміячаем выняткі із "сыштака".

"Сярод нэгатыўных, шкодных зьяў, якія мелі месца ў духовым жыцці нашага грамадзтва і якія мы аваязаны цяпер рашуча зачыніць, — съціранне гістарычнай памяці й размыванне нацыянальнага вобліку. Адно й другое ішло поруч — як адзіны працэс і праводзілася скрэз і ўсходы, дзе толькі можна. Забіванье ў народзе памяці садзейнічала абезблічванню нацыі, і наадварот — страта рыс уласнага нацыянальнага вобліку памагала глушыць гістарычную памяць. Ці гэта была толькі неразумная, абумоўленая невуцтвам і нікай інтэлектуальнай культурай, даніна рэвалюцыі наму часу, ці гэтак ажыццяўлялася съядомая стратэгічная (процілеглая ленінскай) установка — адкажа будучыня. Але што рабілася нешта неразумнае, нядобрае і па сутнасці амаральнае — сёняння гэта больш чым відавочна.

Траціші свае старажытныя назвы гарады, гарадкі, вёскі, вуліцы, плошчы; адвечныя, прыгожыя, самабытныя імёны са "святыцай" заменяваліся недарэчнымі, пачварнымі новаўтварэннямі, накшталт Сталініра, Рэвінтар, Вільмэн... Выкарчоўваліся з народнага побыту здаровыя, прыгожыя даунія традыцыі, звычай, абраады. Гэта быў, можна сказаць, усеахопны наступ на народную культуру й мараль, на народнасць як адметную рысу сыветаполігу працайднага чалавека і краевугольны камень яго эзотэрыкі. на нацыянальныя асновы духовасці. У выніку, хацелі ѿ не хацелі, а а замест яркай чалавечай асобы атрымлівалі беззабітную істоту — з вытраўленай душой і без маральнай апоры. Колькі іх сёняння навокал — бяздушных, прымітыўных, тупых, жывёлістіа гнёсных і звяржыста жорсткіх істот! Асабліва — маладых гадамі.

Газэты чытаць страшна пра іх цынічныя, садысцкія злачынствы. Можна запярэчыць: а прычым тут адно да другога — руйнаванье старых назваў або імён і фашыстоўская жорсткасць маладых садыстў? А прытым, што ў жыцці грамадзтва ўсё ўзаемазвязана: руйнаванца культуры, рушаща здаровыя традыцыі — рушыца духоўнасць, разбураеца й руйнаваща чалавечасць чалавеку. Не на тое ў свой час замахнулася. Трэба было змагацца з сацыяльнай несправядлівасцю, зь няправдай, хлускнёю, з двайнай маральлю, з хабарніцтвам, зь бюракратызмам, а змаганье ішло... з памяцю, культурай і мовай народу. За вялікія памылкі — вялікая плата.

Нам у спадчыну, разам з усім добрым і съветлым, дасталося й сёётое ад праклятай мінүшчыны, у тым ліку — ад псыхалёгіі коліс цёмных, прыгнечаных, прыніжаных, знявецяных у сабе людзей. Ад псыхалёгіі халуйска-лакейскай, паводле якой ўсё разумнае, мудрае, таленавітае, гэняльнае — недзе там, за межамі Беларусі, а ў нас тут — нічога вартага няма. Гэтым у значнай меры глумчачца ніглістычныя адносіны ў рэспубліцы да сваёй нацыянальнай культуры й да сваёй роднай беларускай мовы. Пакуль мы гэтай праклятай спадчыны канчаткова пазбавімся — пройдзе яшчэ, на жаль, багата часу. Хутка такое ня робіцца. Павінны нарасці новыя пакаленны. І менавіта таму сёняння максімум увагі трэба скіраваць на моладзь — дапамагчы ёй развязаць у сабе пачуцьцё нацыянальнай і чалавечай годнасці.

ЦЫТАТА НА СЯНЬНЯ

Сацыялізм ня выйшаў з народу. Гэта была дактрына інтэлектуалаў, што мелі араганцыю верыць, што яны лепш, чымся хто іншы, могуць уплянаваць жыццё ўсіх... Яны цьвердзяц: 'галасуй за нас і атрымаеш шмат больш безъяўлікіх стараньняў'. Некаторыя людзі яшчэ гэтым зачараваныя...

Мы-ж верым, што заданьнем ураду ёсьць стварэнне для людзей добрых умоваў, а не даваньне міластыні ў. Мы павінны памагаць людзям, што апынуцца ў няшчасці не са свае віны. Асноўныя сацыяльныя помачы ёсьць базаю мадэрнага жыцця... Марксізм ёсьць павярхойнай верай тымчасам як наша глыбака ўкаранилася ў рэлігіі й натуры чалавека".

Маргарэт Тачэр

ПАМЁР АЛЯКСАНДАР ГІДОНІ

9-га сакавіка сёлета, у Тароныце, падчас апэрацыі на сэрца ў шпіталі Вэстэрн Госпітал, памёр вялікі прыяцель Беларусаў, выдатны расейскі паэт, журналіст, гісторык, пісьменнік Аляксандар Гідоні. Чытачы "Зважай" сустракаліся зь Гідонім на бачынах нашага часапісу.

Роджаны ў Ленінградзе ў 1936 г., Гідоні на эміграцыі належаў да палітычнай групы "Расея без калёніяў", спрыяў і памагаў у вызвольнай барацьбе паняволеным Москвой народам, за што яго ня любілі розныя дзейнікі расейскага эміграцыйнага "эstabлішмэнту".

Вечная яму памяць, а дзесям — наша спачуванье!

АБВЕСТКА

У выд. "Пагоня", з выдадзенай некалі Акулавай трылёгіі "Гараватка" бракуе першай кнігі "Дзярлівая птушка". Калі хто з нашых чытачоў мае лішній й можа нам зьвярнуць, будзем вельмі ўдзячныя. Можна перасылаць на адрес "Зважай". Кошты зьвернем.

"Пагоня"

Друкуем і выдаем кнігі й іншас на беларускай мове. Кошты згодна ўмовы. Зьвяртатца ў "Зважай".

ВАЕННЫЯ ЎЗНАГАРОДЫ

Летасць рэдактар "Зважай" К. Акула зьвярнуўся ў Міністэрства Абароны Вялікай Брытаніі, каб атрымаць даведку пра службу ў Брытанскай восьмай арміі (другі польскі корпус) падчас ваенных дзеяньняў гэтай арміі ў Італіі ў 1944-45 гадох. Атрымаў ён адказ з датай 13 сакавіка, 1989 г., у якім пададзены дэталі ягонай службы і ўдзелу ў баёх супраць гітлераўскай Нямеччыны над ракой Сэнье ў Лёмбардзкай раёуніне за вызваленне Баленії. К. Акула атрымаў дзякаваніе за выдатныя заслугі ў вайне 1939-45 і Зорку Італіі.

ФОНД "ЗВАЖАЙ"

Ад 23-га лютага да 20 траўня сёлета на "Зважай" ахвяравалі: В.Кіпель — 20.00 дал., В.Сянькевіч — 30.00, А.Маркевіч — 10.00, Б.Лішчонак — 10.00, Гэлена Скурат — 20.00, а. М. Страпко — 12.00, М. Буцько — 10.00, Я.Гавенчык — 18.00, П.К. — 20.00, К.Акула (з продажы) — 15.00.

Разам — 165 даляраў. Усім шчыра дзякуем.